

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

„A műveltség az a fegyver, amelynek hatása attól függ, ki tartja kezében, kire akarnak ezzel a fegyverrel sujtani.“
Sztálin.

FÖLDES FERENC

Földes Ferenc művének időszerűsége.

A Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozatában célul tűzte ki a vagyonos osztályok művelődési monopóliumának felszámolását. Kultúrpolitikánk és közoktatásügyünk tevékenységének középpontjában ez a hatalmas cél áll, amelynek megvalósítása hosszú, rendszeres szervező és tudományos munkát igényel. E cél érdekében zúzza szét népi demokratikus államunk az elnyomó osztálytársadalom kiváltságait a nevelés területén és alkot a szocializmus építését szolgáló új iskolarendszert. A kérdések felvetése és megoldása lépésről-lépésre történik.

Ez év tavaszán Horváth Márton Szabad Népben megjelent „Tizenhatmillió a továbbtanuló munkásifjúságnak“¹ című cikkében a következőket írta: „Elérkezett az ideje annak, hogy a magyar nevelésügy legdöntőbb kérdéseit ne csak *felvessük*, hanem *megoldjuk*. Két ilyen kérdésre kell választ adnunk: mit tanítunk és kit tanítunk az iskolában?“ Egyidejűleg bejelentette, hogy az MDP e kérdések megoldására irányt vett.

Az eltelt hónapok alatt e kérdések megoldásában komoly és jelentős előrehaladás mutatkozott. A „mit tanítunk?“ válasza a 70 új tankönyv, amelyek már a szocializmust építő népi demokráciánk tankönyvei.

A „kit tanítunk?“ problémája egész dolgozó népünket megmozgatta. Az üzemek a legjobb fiaikat küldték tanulni. Országos ügyé vált az ösztöndíjak kiosztása. Tömegszervezeteink válllvetve támogatták dolgozóink legjobban tanuló gyermekeinek felkutatását. A tanulmányi segélyek, ösztöndíjak, tanulószobák és a kollégiumi helyek segítségével alapvetően megváltozott iskoláink szociális összetétele. Megnőtt a proletárszármazású tanulók száma. A dolgozók gyermekei ülnek az iskolák padjaiban. S ez a változás önmagában is átalakította az iskoláink légkörét.

¹ Horváth Márton: Tizenhatmillió a továbbtanuló munkásifjúságnak. Szabad Nép. 1949. febr. 20.

Mindezek a sikeres akciók, események és változások a magyar pedagógia haladó hagyományaiban gyökereznek. Az ellenforradalom népelelőjáró társadalmában is voltak olyan pedagógusok és kultúrpolitikusok, akik műveikben leleplezték a népellenes iskolarendszert és felvetették a legsürgősebben megoldandó kérdéseket. Az iskolák szociális összetételének napirenden lévő kérdésére elsősorban *Földes Ferenc, a Magyar Kommunista Párt mártírja, egyik legnagyobb pedagógusunk mutatott rá.*

Földes Ferenc műve, a „*Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon*“, a haladó magyar pedagógia egyik legjelentősebb alkotása. Feltárja a statisztika és az iskolapolitika módszereivel dolgozva a Horthy-korszak osztályjellegét. Részleteiben konkrétan rámutat, hogyan és milyen arányban sajátították ki az uralkodó osztályok a művelődés eszközeit. Elemzéseiről iránymutatóak a közoktatásügy fejlesztése, a nevelési reformok, az egész magyar kultúrpolitika, a pedagógiai tudomány számára.

Mindezek a szempontok különösen időszerűvé és fontossá teszik Földes Ferenc élete és műve beható tanulmányozását.

A Történelmi Emlékbizottság szervezője.

Földes Ferenc egyénisége és élete élénk állítja azt a pedagógust, aki Lenin tanítása szerint összekapcsolja a nevelői tevékenységet a társadalom megváltoztatásának és szocialista megszervezésének feladatával. Rokonszenves és barátságos arca a Magyar Kommunista Párt vértanúinak emlékét idéző könyv² 112. lapján látható. Ságvári, Sallay, Fürst, Zalka Máté és a többi dicsőséges mártír méltó társa, mert a kommunista mozgalomnak bátor hőse volt, tudományos munkáját a nép érdekében végezte.

Földes Ferenc Besztercén született 1910. évben, értelmiségi családból. Középiskoláit Budapesten végezte, reálgimnáziumi érettségit tett. Az egyetem bölcsészeti fakultására Párizsban iratkozott be. A Sorbonne-on négy esztendeig hallgatott filozófiát, szociológiát és pszichológiát. Egyetemi tanulmányai alatt kapcsolódott be a francia baloldali diákmozgalomba. 1932-ben tért haza. Ekkor kapcsolják be a KIMSZ-be, majd a Kommunista Magyarországi Pártjának aktív pártmunkása lesz. Szervező- és oktatómunkát végez, amíg 1934-ben el nem fogja Horthy népellenes csendőrsége. Kommunista tevékenysége miatt 4 hónapi börtönbüntetésre ítélik. Fogsága után továbbfolytatja pártmunkáját és ennek kapcsán sokat tartózkodik az üzemi munkások között. Előadásokat tart és szemináriumokat vezet. Rendkívül jó előadó, a munkásokkal szoros és elvtársias kapcsolatot épít ki.

Tanulmányait Bolognában mélyíti el. Doktori disszertációt készít, olasz nyelven. A mű témája: Bertrand Russell filozófiájának kritikája. A kor befolyásos és divatos angol idealista filozófusának műveit elemzi. Terjedelme kb. 350 oldal volt. E hatalmas munkát később lefordítja olaszról francia nyelvre és beküldi a kéziratot a Sorbonne kiadójának,

² A magyar szabadságért, Szikra, 1946.

a Presse Universitaire-nek. A kéziratot elfogadják, de a könyv a háború kitörése miatt már nem jelenhetett meg. Ugyanebben az időben több történeti és filozófiai tárgyú tanulmánya jelenik meg angol és francia tudományos folyóiratokban. 1939-ben tér vissza Magyarországra.

A Párt bekapcsolja a Magyar Függetlenségi Mozgalom szervezőmunkájába. Rózsa Ferenc, Schönherz Zoltán és Ságvári Endre elvtársakkal dolgozik együtt, s e mellett tudományos és publicisztikai munkásságot fejt ki. Cikkei és tanulmányai a Népszavában, Kelet Népeben, Korunkban jelennek meg. A Cserépfalvi Könyvkiadó a Kék Könyvek sorozatában kiadja főművét „A munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon” címmel. Kultúrpolitikai kérdések foglalkoztatják. Feldolgozza és kiértékeli a magyar városok kulturális költségvetését, majd a magyar lakásviszonyok feltárásába kezd. Ezt a munkáját már nem tudja befejezni.³

Mozgalmi munkájának legjelentősebb állomása: a Történelmi Emlékbizottság szervezése.⁴ 1942. tavaszán a Párt vezetősége egy olyan legális szerv létrehozását határozza el, amelyik a különböző demokratikus erőket összefogja és a háború ellen: a békéért mozgósítja. A Párt propagandabizottsága tervet dolgozott ki e fontos politikai akció megvalósítása érdekében. A Párt erejét megfeszítve harcolt az egyre fokozódó fasiszta terror idején, hogy megszólaltassa a dolgozó nép Magyarországnak hangját és felelevenítse 1848—49. harcok forradalmi hagyományait.

Földes Ferenc ezekben a napokban a Párt propagandabizottságának vezetője volt. Résztvett a Magyar Történelmi Emlékbizottság szervezésében, amelyik egyesítette az ipari munkásság, a parasztság, a demokratikus értelmiség, sőt a polgárság németellenes rétegeinek legkiválóbb képviselőit is.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakítása nem volt könnyű. Szervezését megehezítette az a körülmény, hogy ekkor már a fasiszta-ellenes erők polgári pártjai tudták: a Kommunisták Magyarországi Pártja, a függetlenségi mozgalom vezetője és hajtóereje. Polgári írók és politikusok féltek a kommunistákkal egy bizottságban dolgozni, a Párt terrorisztikus üldöztetése miatt. Különböző ürügyekkel és huzavonával halogatták a bizottság tervének megvalósítását. E félénk és káros határozatlanság kiküszöbölésében Földes Ferencnek aktív része volt. A helyzetet kiértékelve, a mellett foglalt állást, hogy a függetlenségi mozgalom lépjen fel határozottan. Szerinte, a Történelmi Emlékbizottság kiáltványát az összes tervbevett aláírók nevével meg kell jelentetni nyomtatásban. Ha a kiáltvány a sajtóban napvilágot látott, akkor az aláíróknak nem lesz már erejük és bátorságuk tiltakozni. A kiáltvány demokratikus követeléseket tartalmazott. Földes Ferenc leadta a fasisztaellenes lapoknak.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakítása jelentős, mert ez volt a magyar demokratikus erők első központi szerve. Végrehajtotta, mint leglényegesebb akcióját: 1942. március 15-én a nagyarányú tünte-

³ Dr. Földes Ferencné adatai és szóbeli tájékoztatása alapján.

⁴ A Magyar Szabadságért. Szikra, 1946. 122. lap.

tést Budapest utcáin. Ez a tüntetés felrázta a főváros dolgozóit. Megmutatta a magyar reakció és külföld felé, hogy a magyar nép nem helyesli a háborút. Kiáll a hadi események kellős közepén és élszántan követeli a békét. Hogy ez megtörténhetett, ebben oroszlánrésze volt a bátor, lelkes, fiatal Földes Ferenc elvtársnak.

Néhány nap múlva munkatáborba hurcolták, mielőtt illegalitásba vonulhatott volna. Németek által megszállott orosz területre vitték és ott pusztult el, annyi más bátor és lelkes hazafival együtt, a Szovjetunió földjén, „amelynek fiaitól az életet, a szabadságot és a boldog jövőt várta minden elnyomott nép számára.”⁵

Kisebbségi tanulmányai és cikkei.

Földes Ferenc tudományos és publicisztikai munkássága 1937-től 1942-ig tart. Ebben az öt esztendőben születnek cikkei és tanulmányai a dolgozók szabadságáért vívott harc tüzeiben. Valamennyinek társadalmi és mozgalmi funkciót szánt. Szervesen illeszkednek a Párt munkájába. A gyakorlati munka közben felvetődött ideológiai kérdéseket tisztázta a marxizmus-leninizmus szempontjai, elvei alapján.

1939. a háború kirobbanásának esztendeje: a fasizmus nemcsak gazdaságilag és ideológiailag, hanem fegyverekkel is hódítani indul. A Párt feladatai napról-napra nőnek és ezzel egyidejűleg a terror is fokozódik. Még nagyobb erővel kell felvenni a harcot a fasizmus ellen.

Földes Ferenc 1939. tavaszán a „*Korunk*” című folyóiratban tanulmányt írt: „*A raszizmus ideológiai szerepei*”⁶ címmel. Felveszi az ideológiai harcot a fasizmussal. Elemzi a fasizmus legfőbb ideológiai fegyverének összefüggéseit a kapitalista társadalom termelőmódjával. Rámutat arra, hogy egy meghatározott elmélet társadalmi szerepe a társadalom gazdasági fejlődési fokától függ. Történeti tényekkel hebizonyítja, hogy a fasizmus az 1848-as párizsi polgári forradalom idején keletkezett. A forradalom leverése után, bár monarchisták kezébe került a hatalom, mégsem tudtak gátat vetni a demokratikus eszmék terjedésének. A földbirtokos arisztokrácia gazdasági alapjaiban meggingott osztályuralma védelmére ideológiai fegyverekhez nyúl. Gobineau, az akkori külügyminisztériumi sajtófőnök megalkotja a földbirtokos arisztokrácia uralmát alátámasztó fajelméletet. „Az arisztokrácia — mondja — nem osztály, hanem faj, mely a vér jogán felsőbbrendű és uralkodásra teremt.” Gobineau tagadja az osztályharcot, az osztályellentétek kiéleződését a fajok keveredésével magyarázza.

Gobineau fajelméletét Földes úgy értékeli, mint a gazdaságilag meggingott feudális uralkodóosztály utolsó ideológiai fegyverét halálraírtelt uralma védelmében.

A század végén a kapitalizmus impérialista szakaszának kezdetén Németországban (Wilser, Woltmann, Driesmann) Gobineau tanítványai dolgozzák át a feudalizmus fajelméletét és a polgárság ideológiai fegyverei közé sorozzák. A rasizmussal a mohó német kapitalisták vágyait

⁵ A Magyar Szabadságért. Szikra, 113. lap.

⁶ Korunk, XIV. évf. 4. sz. 295. lap.

támasztják alá. Tanításuk szerint a germánoknak joguk van a terjeszkedésre a világban, hiszen felsőbbrendűek.

Jellemző tényként kiemeli Földes, hogy a polgárság is hatalma hanyatlásának, gazdasági erejének gyöngülése idején: a rothadó és élődi kapitalizmusban nyúl a raszizmushoz. A fasiszta államban kénytelen egyre brutálisabb eszközöket használni, hogy harcolni tudjon a kommunisták vezetete néptömegek napról-napra erősödő nyomásával. A raszizmus — Földes szerint — a fasiszta államban antiszemitizmussá süllyed. Ilyen formájában lehetőséget nyújt a dolgozók figyelmének elterelésére a szociális problémák megoldásáról. A raszizmus az uralkodó osztályok kezében korunkban a munkásmozgalom elleni harc eszköze.

Földes Ferenc a fajelmélet elemzésével leleplezte a fasizmust. Megmutatta ideológiájának gazdasági gyökereit. Nyilvánvalóvá tette, hogy a fajelmélet: a raszizmus alkalmazása az imperialisták gyengeségének bizonyítéka. A tanulmány jelentőségét emeli az a történelmi tény, hogy ideológiai téren Horthy fasiszta kormánya az antiszemitizmust egyik fontos eszközként használta a dolgozók figyelmének elterelésére a szociális problémákról. Megzavarta vele a dolgozók tisztánlátását és a háborúba lépés ideológiai feltételeinek megteremtésében a raszizmust határozottan felhasználta. Földes Ferenc cikkével komoly ideológiai nevelő és felvilágosító munkát végzett.

* * *

A feudalkapitalista Magyarország gazdasági rendszerében még napirenden voltak a polgári forradalom követelései. A magyar társadalom forradalmi változások előtt állott. A második imperialista háború küszöbén tisztázni kellett a forradalmi átalakulásról vallott nézeteket.

Földes Ferenc tanulmányt írt „1789. és a gondolkodás” címmel a „Korunk”-ban. A történelmi és filozófiai elemzés során a francia forradalom ideológiájának kialakulását és társadalmi szerepét vizsgálja.

Kimutatja, hogy az akkoriban legfejlettebb kapitalista államból terjednek a francia forradalom ideológiájának alapelemei. Diderot, Voltaire, két évet töltöttek Angliában száműzetésben. Maga Montesquieu az angol liberális szellemet közvetíti. Az Angliából származó hatásokon kívül a forradalom előkészítésében döntő tényező: az amerikai gyarmatok szabadságharcának sikere. Földes szerint gyakorlati példaként állt az amerikai függetlenségi harc a francia forradalmárok előtt.

Mind ezek a hatások azért találtak termékeny talajra, mert Franciaországban kiéleződtek az ellentétek a kapitalista tendenciák fejlődésével, gazdasági és társadalmi téren.

Földes megvizsgálja, hogy miért jellemző vonása a francia forradalom ideológiájának a vallásellenesség. Ennek magyarázatát abban találja meg, hogy az egyház és a feudálizmus szorosan összefonódott. Franciaországban a nagybirtokok több mint fele az egyház kezében volt.

A racionalista jelleg onnan származik, hogy az ész következetes használata vizsgálatot jelent és a vizsgálat kritikát szül. Ez pedig ideol-

giai síkon lerombolja a feudális rend pilléreit, legyenek azok akár valási, akár világi dogmák, előítéletek.

A francia forradalom eszméi a polgárság érdekeit szolgálták, hiszen a francia alkotmányozó gyűlés az emberi jogok deklarálásával egyidejűleg betiltotta a szakmai szervezkedést, vagyis kiszolgáltatta a munkást a munkaadónak: a tőkésnek. A széles néprétegek elfordulnak ezektől az eszméktől, mert felismerik, hogy nem az egész emberiségről, csupán a burzsoáziáról van szó. Földes feltárja a francia forradalom jelszavainak és ideológiájának osztálytartalmát, s kimutatja szerepüket a forradalmi harcban.

Földes a vizsgálódásaiból levont tételeket alkalmazza társadalmi viszonyainkra. Tudatosítja, hogy a „mai elnyomott osztály az első“ a történelemben, „amely nem tör osztályuralomra, tehát valóban az egyenlőséget, szabadságot, testvériességet érti a föld minden emberére. Eljött a proletárforradalmaknak az ideje. „És e küzdelemre a filozófia, a dialektikus materializmus éppúgy edzi az agyvelőket, mint ezt a XVIII. század francia flozófiája a francia forradalom érdekében tette.“⁷

Földes tanulmányában kimutatja a forradalmi ideológia: az élenjáró elmélet szerepét. Utal arra, hogy a gazdasági fejlődésnek megfelelő, a belőle született ideológiák hatékonyak és anyagi erővé válnak. Felhívja a figyelmet a marxizmus-leninizmusra és hangoztatja a proletariátus vezető szerepét korunk forradalmaiban. Rámutat arra, hogy az elmaradt polgári forradalom követeléseit is a proletárforradalom valósítja meg. E tanulmány jelentőségét csak akkor látjuk igazán, ha a hazai népies politikai irodalom hasonló problémákat tárgyaló műveivel összevetjük, ahol a társadalmi átalakulásról zűrzavaros nézetek uralkodtak.

Földes Ferenc harcolt a népies mozgalom pedagógiai nézeteivel is. Példaképpen megemlítjük „Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon“ c. műve 40-ik oldalán írt kritikáját a népfőiskolákról. A negyvenes évek idején nagyszámban alakultak népfőiskolák azzal az indoklással, hogy a széles néprétegeknek is kell kultúrát adni. Példakép: Dánia és Finnország volt. Azt mondták, hogy a dán paraszt azért él jobb viszonyok között, mert népfőiskolát végzett. A népfőiskolák elemi iskolai nívón álltak, egy-két hónaposak voltak. Földes Ferenc felismeri, hogy „Nem a népfőiskolák tették a dán parasztot azzá, ami a háború előtt volt, hanem az alapos földreform.“ A népfőiskolák a parasztság szociális helyzetét kulturális okokkal magyarázták és el akarták terelni a napirenden lévő feudalizmus elleni harcról a parasztság öntudatosabbjainak figyelmét. A népfőiskola pedagógiai koncepciója alkalmas eszköz volt az uralkodó osztályok számára a faszizmus terjesztésére és a paraszti demokratizmus leszerelésére. Földes azt írja: „A társadalmi és politikai változások mindinkább fölnyitották a szegényebb

⁷ Földes Ferenc: 1789. és a gondolkodás. „Korunk“ 1939. 7—8. sz. 594. lap.

parasztrétegek szemét. Ebben nagy segítségükre voltak a munkásmozgalmak. Ma már a dán és a finn öntudatos parasztréteg nem „népfőiskolára” akarja fiait küldeni, hanem egyszerűen csak „főiskolára”.

*

Ideológiai fronton folytatott küzdelmének alapvető dokumentuma a Népszava 1941-es karácsonyi számában megjelent történelmi tárgyú cikke: *Rákóczi* címmel.⁸

A Népszavának ez a száma történelmi jelentőségű cselekedet. „A nemzeti függetlenségi mozgalomnak a két munkáspárt közös elhatározásából megszületett első nyilvános jelentkezése volt. A Népszavának ez a száma a nemzeti függetlenség, a népszabadság, s a nemzeti erő együttműködésének szentelte minden sorát. S Szekfű Gyulától kezdve Bajcsy-Zsilinszky Endrén s a népi és haladó írókon keresztül a szociáldemokrata és kommunista írókig és politikusokig minden haladó irány képviselve volt benne.”⁹

Földes cikke Rákócziról témaválasztásában is figyelemreméltó; a magyar kommunisták nemzeti egységfront létrehozásán fáradoztak. Földes a történelem szabadságharcos hagyományaiban keres lelkesítő példaképet. Ezt Rákóczi alakjában találja meg, mert ez a szabadsághős harcában a népi erőkre támaszkodott és a németek ellen harcba vitte a dolgozókat. Kifejti, hogy Rákóczi sikereinek oka az volt, hogy „az a hír terjedt el róla, hogy győzelme után felszabadítja a jobbágyot.

Földes levonja a következtetést: „így fonódott egybe a nemzeti küzdelem a szociális jogokért folyó harccal.” Együttal figyelmezteti a magyar dolgozókat arra, hogy a függetlenségi harcnak csak akkor lehet sikere, ha szorosan összekapcsolódik a társadalom megváltoztatásával.

*

Földes Ferenc kultúrpolitikai és pedagógiai tárgyú cikkeiben leleplezi tényekkel és adatokkal az uralkodó osztályok népellenes kultúrpolitikáját. Bizonyítja, hogy a magyar közoktatásügy döntő átalakulását csak a magyar társadalom átalakulása hozhatja meg. Meglátja az iskolarendszer szerves és szoros kapcsolatát a társadalom termelőmódjával; kultúra és kultúráltság összefüggéseit az osztályviszonyokkal.

1941. szeptember 1-én cikket ír a „*Kelet Népe*”-ben, amelyben feltárja a kultúrfőlényt hangoztató Horthy-rendszer képmutató jellegét. Bemutatja, hogy a fasizmus szerkezeténél fogva kultúraellenes, csak demagóg jelszavakkal leplezi ezt.

Mennyit költenek a magyar városok kultúrára? — veti fel a kérdést.

⁸ Népszava, 1941. dec. 25. Földes Ferenc: *Rákóczi*. 32. lap.

⁹ Kállai Gyula: *A magyar függetlenségi mozgalom története*. Szikra, 99. lap.

¹⁰ Mennyit költenek a magyar városok kultúrára? „*Kelet Népe*” VII. 16. sz. 1941. 11. lap. (Statisztika u. 6.)

	Az 1938-as költségvetés közoktatási művelés és vallási kiadásai pengőben	Egy lakosra eső rész pengőben
Budapest	29,850.850	30
Pécs	695.102	10
Debrecen	1,238.046	10
Győr	480.241	10
Székesfehérvár	433.990	10
Sopron	332.961	9
Kecskemét	780.091	9
Szeged	994.981	7
Miskolc	348.889	6
Baja	187.887	6
Hódmezővásárhely	184.180	3

E megdöbbentő statisztika kiértékelésében Földes felhívja a figyelmünket Szeged különösen rossz helyzetére. Köztudomású, hogy Szeged volt az a vidéki város, amelyre Horthy népellenes rendszere legtöbbet költött. Kétségtelen, folyt építkezés, de ez csak a vékony polgári réteg kultúráját szolgálta. Az évente Szegedre fordított 2,300.000 pengőből „Ügylátszik a tanyavilágnak... egy szemernyi sem jutott” — jegyzi meg Földes.¹¹

A cikk adatai közül rendkívül érdekesek azok, amelyek kifejezik a városok, községek egy személyre eső kulturális kiadási összegét. Budapest kulturális fejkvótája évente 30 pengő. A tíz törvényhatósági jogú város személyenként 8 pengő, a 45 megyei város 4 pengő, a 3348 község 1,50 pengő kulturális fejkvótát mutat ki. „Tulajdonképpen csak 2326 községben volt tanügyi előirányzat, 1022-ben pedig semilyen kulturális kiadás sincs. (Kivéve itt-ott az iskolán kívüli népoktatás kisebb összegét.)”¹²

Mindezek a szomorú adatok rávilágítanak a magyar dolgozók kulturális helyzetére és lehetőségeire a Horthy-rendszerben. Megmutatják az elnyomó feudaalkapitalista társadalom népellenes kultúrpolitikáját. Kéz-zelfoghatóan megmutatják azt a szakadékot, amelyet mesterségesen mélyítettek az uralkodó osztályok a város és a falu között.

Ebben az időben megjelenő cikkeiben és tanulmányaiban már bon-takoznak Földes Ferenc főművének körvonalai. 1940. március 15-én a „Kelet Népe”-ben jelenik meg tanulmánya: „A földmunkásság a középfokú iskolákban”¹³ címmel, majd április 1-én egy nagyobb cikkben ugyancsak a földmunkásság kulturális helyzetét vizsgálja meg. (Föld-

¹¹ Földes Ferenc: Mennyit költenek a magyar városok kultúrára? „Kelet Népe” VII. évf. 16. sz. 11. lap. 1941.

¹² Ugyanott.

¹³ Földes F.: A földmunkásság a középfokú iskolákban. „Kelet Népe” VI. évf. 4. ez.

*munkások a főiskolákon.*¹⁴) Egy év múlva a Népszavában a munkásság és a művelődés kérdését teszi elemzés tárgyává. E hatalmas terület két részét dolgozza fel: iparostanoncoktatás Magyarországon¹⁵ és a munkás-gyermekek helyzete a főiskolákon¹⁵ alkotják cikkei tárgyát.

Az említett cikkek tényanyaga jelentékeny részben főművében található meg. Földes Ferenc ebben a könyvében a magyar kultúrpolitika szinte valamennyi kérdését felveti, részletesen tárgyalva a Horthy-korszak népellenes iskolarendszerét. A mű címe: *Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon.*¹⁶ Mindössze 115 oldal, de hatalmas tett, bátor és merész cselekedet volt megjelentetni a Horthy korszak népellenes terrorja idején.

Földes Ferenc főműve.

Milyen a magyar munkásosztály és a szegényparasztság kulturális helyzete? Látogathatja-e a főiskolákat és egyetemeket? Szerezhet-e oklevelet? Milyen az iparostanulókkal tanúsított bánásmód? Részesedik-e a dolgozó nép az emberiség kultúrájának kincseiben és a művészetek örömeiben? Mekkora a magyar olvasóközönség? Milyen arányú a lemorzsolódás? Folyik-e megfelelő méretű harc az analfabétizmus ellen? Mit adtak a magyar munkások és szegényparasztkok a magyar kultúrának és mit kaptak tőle? Meg lehet-e oldani a dolgozók kultúrkérdését kulturális sikon, vagy csak társadalmi változások útján: forradalmi úton?

Körülbelül vázlatosan ezekre a kérdésekre ad feleletet a könyv a statisztika módszereivel és a statisztikák kritikai jellegű kiértékeléseivel. Földes Ferenc már a bevezetésben élesen elhatárolja művét az akkoriiban sűrűn napvilágot látó szociográfiáktól. „A társadalomraj leír, tulajdonképpen közelebb áll az irodalomhoz, mint a tudományhoz. Jelentősége részben innen is ered. Tudományos könyvekhez nem szokott, széles olvasóréteg figyelmét hívják fel a magyar társadalom bajaira. A társadalomtudomány adatokkal bizonyít. Nem egyes vidékeket szolgál, hanem az egész társadalmat.”¹⁷

A marxista társadalomtudomány segítségével világítja meg ezeket a kérdéseket, s erre alkalmas eszköze a statisztika. „Csakis a statisztika segítségével lehet pontosan és mélyrehatóan bemutatni az egyes társadalmi osztályok kulturális helyzetét.”¹⁸ Földes fáradságot nem kímélve gyűjtögette, csoportosította és rendszerezte az adatokat. A statisztika módszerét fegyverként forgatta a dolgozók érdekében. Félelmetes vádiratként, szárazon, és mégis lázítóan, izzó gyűlölettel a statisztikák számadataiban s kiértékeléseiben feltárta a mult osztályszempontok szerint

¹⁴ Földes F.: Földmunkások a főiskolákon. Kelet Népe VI. évf. 7. sz.

¹⁵ Munkásság és kultúra. Iparostanoncoktatás Magyarországon és Munkás-gyermekek helyzete a főiskolákon. Népszava, 1941. I. 26.

¹⁶ Földes F.: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Cserépfalvi, 1941.

¹⁷ Földes F.: A tárgyalt mű bevezetéséből. 7. lap.

¹⁸ A tárgyalt mű Bevezetése 7. lap.

tagolt iskolarendszerét. Bebizonyította szigorú, elnyomó osztályjellegét és rendi szerkezetére számos tényt sorakoztatott fel. Konkrét élménnyé teszi, mit jelent az, hogy a kultúra és az iskola a vagyonos osztályok monopóliuma.

Munkamódszere.

A mű első fejezetében a szerző rámutat arra, hogy a statisztika fegyver az uralkodó osztály kezében is a valóság elleplezésére, amint fegyver a dolgozó osztályok kezében a valóság feltárására. „A kérdések akkor okozhatnak tévedéseket, ha a kérdőíveken szereplő csoportok öncélú statisztikai alkotások, amelyek nincsenek összefüggésben a valósággal. Tehát a valóságnak esetleg teljesen megfelelő számok bizonyos elrendezése és összehasonlítása folytán a valóság képe megváltoztatható.“¹⁹

Hogyan történik ez? Az uralkodó osztályok által készített statisztikák különböző társadalmi osztályokba tartozó rétegeket egy csoportba helyeznek. Erre vonatkozólag Földes a Horthy-rendszer statisztikáiból több példát idéz. Az „Östermelő“ rovat egy kategóriába sorozta a föld nélküli agrárproletárokat, szegényparasztokat és a kulákokat. „Önálló“ rovata egy csoportba helyezi a nagyiparosokat, a bányavállalkozókat a kisiparosokkal. „Az egy inast foglalkoztató szobakonyhás lakásban dolgozó cipésmester egy csoportban szerepel az ötezer munkást foglalkoztató nagyiparossal.“²⁰ Mi ennek a célja? „A valóság képét megváltoztató tényezők áttekintése azt mutatja, hogy ezek egy bizonyos irányt követnek: emelik az alsóbb néprétegek és csökkentik a felsőbb rétegek valóságos arányszámát az oktatásban.“²¹ Így leplezi le Földes az uralkodó osztályok mesterkedéseit, a valóság letagadására irányuló törekvéseit és adja a nép kezébe a statisztikát, amelynek adataival megmutatja az elnyomó uralkodó osztályok igazi arcát.

A feudalkapitalista iskolarendszer általános jellemzése.

Mielőtt Földes Ferenc részletesen ismertetné a munkások és parasztok kulturális helyzetét, feltárja a feudalkapitalista iskolarendszer néhány fontos jellemző jegyét. A középiskolákat két csoportra osztja. Megkülönböztet nem képezítő műveltséget adó és képesítő műveltséget adó iskolákat. „A középfokú iskolák mind egy bizonyos műveltséget adnak. De ha egy osztály felemelkedéséről van szó, különbséget kell tennünk műveltség és műveltség között. A műveltségnek különböző fokozatai vannak és csak egy bizonyos fokon túl teszi lehetővé az osztály számára a felemelkedést. Ez a fok Magyarországon az érettségi, vagy az ennek megfelelő végzettség. Nem lehet senki mérnök, orvos, tanár, vagy ügyvéd, pap, tanító, gazdász, jegyző, bíró, katonatiszt, köz-

¹⁹ A tárgyalt mű Adatok ellenőrzése c. fejezete 9. lap.

²⁰ A tárgyalt mű Adatok ellenőrzése c. fejezete 11. lap. V. ö. 10—11. lap.

²¹ A tárgyalt mű Adatok ellenőrzése c. fejezete 15. lap.

tisztviselő, óvónő stb., ha nincs meg ez a műveltségi alapfoka.²² (A „fel-emelkedés“ terminológia alkalmazása itt könnyen félreérthető, hisz a proletariátus osztályharcának nem egyes emberek felemelkedése a célja. A proletariátus a hatalom megragadásával az összes dolgozók kezébe adja a művelődés jogát, ezen túlmenően az egész államot. Földes 1941-ben szükségképen ezt a kérdést csak így tárgyalhatta, annál is inkább, mert a sajtóban azidőtájt a „tehetségmentés“, „a parasztértelmiség“ vita tárgyát képezte.)

Földes, amikor különböző műveltségeket adó iskolatípusokról beszél, akkor felhívja a figyelmet az iskolarendszer szigorú osztályjellegére. Az iskolák szervezésének szempontjai: különböző osztályok számára, különböző műveltséget adó iskolák felállítására. Cél volt: az iskolákon keresztül a tanzabadság fenntartása mellett biztosítani a társadalom osztálytagozódását. (Trifurkáció.) 10. éves korban már az iskolákon keresztül (elemi, polgári, gimnázium) a társadalom három osztályra bomlott.

*Ipari proletárok kulturális helyzete.*²³

Felveti a kérdést Földes, hogy milyen arányban jutnak be az ipari munkások gyermekei a képesítő műveltséget adó iskolába? 1930—31-ben 2365 munkásgyermek járt ezekbe az iskolákba, az ide tartozó tanulói-fűjség 2,7⁰/₀-a. Az ipari munkásság abban az időben Magyarország lakosságának 14,8⁰/₀-át alkotta. Ez az arány minden kommentár nélkül mutatja a magyar ipari munkásság művelődésének sívár lehetőségeit. Ugyanakkor a nagy- és középiparosok arányszáma ezekben az iskolákban 5,9⁰/₀, holott az ország lakosságának 0,6%-át alkotják csupán. „A munkásság iskolai aránya népességbeli arányának ötödrésze: a nagy- és középiparosok iskolai aránya pedig népességbeli arányuk tízszerese. Ha az ipari munkások népességbeli számuknak megfelelő arányban jutnának be a képesítő műveltséget adó iskolákba, akkor 2365 tanuló helyett 12.575 munkásgyermek járna ezekbe az iskolákba.“

Ha a tanulók számát az egyes rétegek 10—17 éves korosztályához viszonyítjuk, a következő képet kapjuk:

nagy- és középiparosréteg minden gyermekét.	járatják		
ipari tisztviselőréteg ²⁴	minden 4-ik	„	„
kisiparosréteg	minden 15-ik	„	„
ipari munkás	minden 76-ik	„	„

„1—76-ig: Ez a távolság az ipari munkaadó és munkások közötti kulturális fejlődési lehetőség különbözőségének kifejezője. Természetesen vigyáznunk kell, nehogy összezavarjuk az okot a következménnyel.

²² A tárgyalt mű A középfokú iskolák c. fejezete 16—17. lap. V. ö.

²³ Földes F.: Munkásság és Parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Munkásság c. fejezetéből 27. lap.

²⁴ „ipari tisztviselőréteg“ — Földes a mérnököket, technikai értelmiséget érti alatta.

Az a tény, hogy a 10—17 éves munkásgyermekek közül csak minden 76-ik juthat be a képesítő műveltséget adó iskolába, az az ipari munkásság társadalmi helyzetének következménye“ — írja Földes.

Még realisabb képet kapunk a munkásosztály fiainak a kultúrából való kiközösítettségéről, ha a képesítő műveltséget adó iskolákat külön-külön vesszük. Középiskolába bejut a 10—17 évesek közül minden 108-ik, felsőkereskedelmibe jut minden 430-ik, képzőbe bejut minden 618-ik, Hasonló szomorú adatok tárulnak eléink a munkáslányok sorsáról. 13.046 középiskolás leány közül 89 volt 1930—31-ben ipari munkás gyermeke. A 10—17 éves munkásleányok közül középiskolába járt minden 828-ik, képzőbe járt minden 837-ik, kereskedelmibe járt minden 663-ik munkásleány.

Hogy egész világosan kirajzolódjék a mult osztályszempontok szerint tagolt iskolarendszere, közöljük Földes könyvéből a következő statisztikát:

	lakosság- ban	közép- iskolában
a szegényparasztság arányszáma	35,0	1,3
a munkásság aránya	21,4	3,8
a birtokos osztály aránya	16,8	12,2
a polgárság aránya	26,8	82,7
	100,0%	100,0%

Szegényparasztok a középiskolában.²⁵

1930/31-ben 844 szegényparaszt gyermek járt középiskolába, ez a középiskolai tanulóifjúság 1,3%-a. A szegényparasztság Magyarország lakosságának 35%-a. „Ez az arány mindennél jobban bizonyítja — írja Földes —, hogy a magyar középparasztságnak nincs kulturális fejlődési lehetősége. Ugyanakkor az ország lakosságának 0,3%-át alkotó nagy- és középbirtokosok gyermekei 2,5%-át alkotják a tanulóifjúságnak.“ A valóságot akkor közelítjük meg legjobban, ha a tanulók számát az egyes rétegek 10—17 éves korosztályához arányítjuk. Ekkor a következő képet kapjuk: „Nagy- és középbirtokosok minden második 10—17 éves gyermeke, kisbirtokosok minden 33., szegényparasztok minden 478. gyermeke jut középiskolába.“ Tehát a 10—17 éves szegényparaszt gyermekek közül csak minden 478-ik jut abba az egészen kivételes helyzetbe, hogy középiskolába járhat. Ha ezeket az adatokat az osztály kulturális fejlődése szempontjából értékeljük, akkor az iskolába jutottak társadalmi értéke 0-val egyenlő.

Különbséget tesz Földes Ferenc általános (gimnázium) és különleges (tanítóképző, stb.) képesítő műveltséget adó iskolák között. 1930—31-ben 193 szegényparaszt gyermek járt együttvéve képzőbe. Ez a képzők tanulóifjúságának 2,1%-a. Minden 2093-ik szegényparaszt gyerek

²⁵ Földes F.: A tárgyalt mű Szegényparasztság c. fejezetéből. 16. lap.

júthat be képzőbe. Rendkívül elszomorító a felső mezőgazdasági iskolák statisztikája. Itt a nagybirtokosréteg minden 33-ik gyereke, a szegényparasztréteg minden 80.792-ik 10—17 éves gyermeke járhat felső mezőgazdasági iskolába. Mit jelent ez? „A szegényparasztság nem tökéletesítheti magát, saját hagyományos foglalkozási ágában sem.”

A gazdasági munkások és cselédek leánygyermekei elől el van zárva a középiskola. 13.046 középiskolás leány közül 6 volt 1930—31-ben gazdasági munkás és cseléd gyermeke. Nagy- és középbirtokos rétegből képzőbe járt minden 18., középiskolába járt minden 4., szegényparasztrétegből képzőbe járt minden 3337-ik, középiskolába járt minden 21.136-ik leány.

Tehát a szegényparasztok gyermekeinek iskolába jutására igen jellemző a következő összegeztet statisztika:

polgáriba járhat	minden	149-ik
középiskolába járhat	„	478-ik
képzőbe járhat	„	2.093-ik
felsőkereskedelmibe járhat	„	6.028-ik
felső mezőgazdasági iskolába járhat		80.792-ik

Munkások és szegényparasztok a főiskolán.²⁶

1930—31-ben a negyven magyar főiskolára 473 munkásifjú és 250 szegényparasztifjú járt. A főiskolák hallgatóinak száma ebben az időben 16.932 volt. A munkásifjak százalékos arányszáma a főiskolákon 2,8%, a szegényparasztság fiainak száma 1,5%. Így világos a kép, hogy milyen lehetőségeket biztosított a kulturális felemelkedésben a dolgozók számára a Horthy-rendszer.

A nagy- és középbirtokos réteg minden 5-ik, a szegényparasztság minden 1320-ik gyermeke jár főiskolába. „Csak minden 1320-ik szegényparasztifjú lehet orvos, vagy mérnök, tanár vagy pap, vagy gazdasz. Nagyon jellemző, hogy a szegényparasztdiákok több mint negyedrésze hittudományt tanul. Ugyancsak érdemes átgondolni, mit jelentett, hogy az állatorvosi főiskola 299 hallgatója közül mindössze 8 volt szegényparaszt gyermeke. A legszomorúbb a következő adat: A három gazdasági akadémia 358 hallgatója közül 11 származott szegényparaszt-szülöktől. „Magyarország lakosságának 51,8%-a foglalkozott 1930-ban mezőgazdasággal. Ennek kétharmadrésze szegényparaszt. S ez a szegényparasztság még a saját hagyományos foglalkozási ágában sem tud gazdasági vezető személyeket kitermelni. Tehát a szegényparasztság e kis százalékszámára rendkívül súlyos következményekkel jár a magyar parasztság osztályviszonyaira nézve is.”

Földes a munkásság helyzetének tárgyalásánál rámutat arra, hogy más falun és más városon a dolgozók kulturális helyzete. Az ipari munkásság főiskolai aránya népességbeli arányának ötödrésze, az ipari tisztviselők aránya ennek négyszerese, a nagy- és középiparosok aránya ennél még jóval jobb. Ha a munkások népességbeli számuknak meg-

²⁶ Földes Ferenc tárgyalt művének A főiskolások c. fejezetéből. 40. lap.

felelően kerülnének főiskolára, akkor az említett 473 munkásszármasú hallgató helyett 2506 munkásifjú járna főiskolára. „Az ipari munkások minden 108-ik 10—17 éves gyermeke járt középiskolába, főiskolába pedig csak minden 425-ik, tehát csak minden 175-ik 10—23 éves ipari munkás gyermeke előtt nyílt meg a kulturális fejlődés lehetősége.“

A szegényparasztokénál még szomorúbb tényekre világít rá a következő adat: a kb. 1,300.000 főnyi ipari munkásrétegből mindössze 51 hallgató volt a műegyetemen. Pedig a technikai érzék és készség éppen a mérnöki pályák felé irányítaná a munkásifjúságot. Népi demokráciánk az új műegyetem és az ipari gimnáziumok felállításával megtette a legdöntőbb lépést e jelenség felszámolása felé.

A feudalkapitalista rendszerben az uralkodóosztály művelődési monopóliumát jól mutatják a következő adatok:

	a lakosságban %	az iskolákon %
a munkásság részesedése	21·4	3·9
a polgárság részesedése	26·4	83·3

Ez az összehasonlítás jól mutatja — írja Földes —, hogy a polgárság mennyire a kultúra privilégizáltja. A magyar felsőbb értelmiségi réteg 80—85⁰/₀-ban polgári eredetű. Csak ezeknek a számadatoknak figyelmes és alapos tanulmányozása nyomán értjük meg azt, amit úgy fogalmazunk meg, hogy proletárok gyermekeiből kiképzett technikai értelmiség nélkül nem építhető fel a szocializmus.

Befejezésül nem lesz érdektelen összefoglalni az elmondottakat a következő statisztikával, amelyet minden pedagógusnak agyába kell vésnie, hogy rajta keresztül egyszerismindenkorra meggyűlöljön az elmúlt rendszer elnyomó kultúrpolitikáját.

	a lakosságban %	a főiskolákon együttvéve %
a szegényparasztság és a munkásság részesedése	56·4	5·4
a birtokososztály és a polgárság részesedése	43·6	94·6
	100·0	100·0

A dolgozó osztályok útja az oklevélig.²⁷

A szociális összetétel problémájáról írott cikkek állandóan felvetik a beiskolázás és a lemorzsolódás tényét. Nem nyujtanánk az előbb elmondottakkal reális képet, ha a keresztmetszet vizsgálata után nem alkalmoznánk vertikális vizsgálatot. Vajjon, vethetjük fel a kérdést, az előbb kimutatott munkás- és szegényparaszt-gyermekek eljutottak-e az oklevélig? 1930—31-ben első elemibe Magyarországon 205.220 gyermek iratkozott be. Ez az idillikus állapot nem sokáig tartott. Negyedik elemibe 1933—34-ben már 174.894 gyermek járt. Hogy nem osztálykülönb-

²⁷ Földes Ferenc tárgyalt művének A szegény néprétegek útja az oklevélig c. fejezetéből. 73. lap.

ség nélkül maradtak ki, ahhoz, azt hiszem, nem kell bizonyíték számunkra. V. elemibe járt 1934—35-ben 126.320 gyermek. Első polgáriba 23.262, a gimnáziumok első osztályába 15.818 gyermek.

Mi a helyzet a középiskolában?

Hogy jutnak tovább a dolgozók gyermekei?

Középiskola	I. oszt. járt 1934—35-ben	10.259 gyerek	(5·9 ⁰ /o)
Kereskedelmi	I. oszt. járt 1934—35-ben	3.218 gyerek	(1·8 ⁰ /o)
Képzők	I. oszt. járt 1934—35-ben	2.185 gyerek	(1·3 ⁰ /o)
Felső mezőgazd.	I. oszt. járt 1934—35-ben	156 gyerek	(0·1 ⁰ /o)

„Tehát — írja Földes — a IV. elemiit végzett gyermekeknek mindössze 5—6⁰/o-a jut be a középiskolába. És ezek az arányok évről-évre változatlanok. Újabb és újabb példája a törvénybe nem iktatott numerus-claususnak.“

Nem lesz érdektelen figyelemmel végigkísérnünk a következő adatokat: a szegényparasztfiúk átlagos lemaradási aránya 45·5⁰/o. Tehát 169 elsőosztályos szegényparasztból 75 jut el az érettségig. Az egyetemi átlagos lemaradási arány 50⁰/o. Tehát 169 elsőéves szegényparasztból csak 25 jut el a főiskolai oklevélig (15⁰/o). Ugyanilyen számítás alapján kb. 40—45 munkásgyermekek jut el évente az oklevélig. E 15—20 és 40—45-ös arány akkor jut kellő megvilágításba, ha figyelembe vesszük, hogy 1920-tól 1930-ig évenként átlagban 1100 oklevél került kiosztásra.

	Abszolút számban	Az oklevél számában	A főiskolákon együtt a hallgatók számában
A szegényparasztság és munkásság részesedése	55—65	(5,0—5,9%)	5,4 ⁰ /o
a birtokososztály és a polgárság	1035—1045	(94,1—95 ⁰ /o)	94,6 ⁰ /o

Azt hiszem, nem kell különösebben igazolni, hogy a lemaradások okát elsősorban anyagi okokban kell keresni. Persze környezeti kulturális tényezők közrejátszanak. A jómódúak kulturált környezetből kerülnek ki, ahol „nyelvtanárok, nevelőnők, rádiók, gramofon, stb. ontják a kultúrát, s a gyermek magától értetően kultúrlényvé fejlődik. A szegényebb gyerekek ezzel nem rendelkeznek. Tele vannak gátlásokkal és lemaradnak. A tanárok és általában a magyar oktatási közvélemény — írja Földes — ezt „természetes kiválasztódásnak“ tartja. Holott sem természetes, sem természetellenes kiválasztódásról, hanem a társadalmi osztálytagozódás automatikus biztosításáról van szó.“²⁸

*Az ifjómunkások helyzete.*²⁹

Földes Ferenc részletesen tárgyalja az ifjómunkások és az ipari tanulók helyzetét. Megállapítja, hogy az 1930-as népszámlálás 76.462 ipari tanulót mutat ki. A továbbképzést a tanonciskola nyújtja. A beiskolázás e téren rendkívül rossz. Mindössze 70⁰/o látogatja rendszeresen a tanonciskolát.

²⁸ Tárgyalt művéből: A szegény néprétegek útja az oklevélig, 73. lap.

²⁹ Tárgyalt művének Iparostanoncoktatás c. fejezete 59. lap.

E réteg oktatása talán a legelmaradottabb. Nem követelik meg az iskola rendszeres látogatását sem. Földes Ferenc rámutat az okra is. „... a tanoncok zöme mindinkább gyári munkás lesz...“ Az oktatás legnagyobb hibája, hogy igen kis mértékben szakirányú. Az ipari tanulók mindössze „heti három órában részesülnek szakmájukba vágó elméleti oktatásban“.

A tanonciskolák reformja állandóan napirenden volt. Minden kísérlet és próbálkozás e téren sikertelen maradt. Alapvető oka ennek az volt, hogy figyelmen kívül hagyták az ipari tanuló munkaidejét. Földes Ferenc élesen leszögezi, hogy „a munkaidő 30—40⁰/o-os csökkenése nélkül gyökeres tanonciskolai reform elképzelhetetlen“. Megdöbbentő adatokat közöl az ipari tanulók szánalmas helyzetéről:

„Kisipari műhelyekben leginkább a napi 14—16 órás munkaidő jelenti a tanulók napi elfoglaltságát.“ „Se kielégítő táplálkozás, se nyugalmat adó lakás, se elegendő éjjeli pihenő, se megfelelő ruházat nem áll az esetek többségében a dolgozó ifjúság rendelkezésére.“ „Szabadidejük nincs törvényesen szabályozva s így jelentős részük nem is kap 2—3 éven át egyetlen szabadnapot sem munkaidőben... az 1930—31-es tanévben a tanoncok 38—39⁰/o-a beteg volt.“³⁰ „Elfáradt, rosszul táplált, a korai felkeléssel és a ki nem elégítő éjszakai pihenővel elcsigázott, leromlott szervezetükön megdöbbentő arányban válnak úrrá a legkülönbözőbb betegségek.“³¹

Földes Ferenc keményen és élesen feltárja a tényeket. A Szovjet-unió példájára utal. Horthy munkásellenes terrorja idején bemutatja az ipari tanulók helyzetét a szocializmus országában. A forradalmi szociális igazság tudatában az uralkodó osztályok szemébe vágja kemény szavait: „Tűrhetetlen, hogy fiatal, növekedésben lévő szervezetek 14—16 órát munkában görnyedjenek minimális bérért, rossz lakás és étkezési viszonyok között.“³² Az ifjúmunkások és az ipari tanulók helyzetének és oktatásának megváltoztatását a magyar munkásosztály legerősebb követelményeként értékeli ki 1941-ben.

Büszkén idézhetjük Földes szomorú adatainak és megállapításainak olvasásakor népi demokráciánk új tanonctörvényét, amelyről ezt írja Láng György: „Az új tanonctörvény soktízezer magyar iparostanuló számára nyitotta meg az utat az alaposabb szakképzés és az emberibb munkafeltételek felé. Egyben szilárd alapot teremt a szocializmus építésének ötéves tervéhez, az ipari szakmunkás-utánpótlás terén... A törvény azokat a változásokat is mutatja, amelyek az elmúlt évben az államhatárolomban és népi demokráciánk minden területén végbementek.“³³

A dolgozók állama az ipari tanulókat egészséges, világos, fűtött tanműhelyekben, szakképzett oktatók vezetésével neveli kiváló munká-

³⁰ Dr. Földes Ferenc tárgyalta művének Iparostanoncoktatás c. fejezet 65. lap.

³¹ U. o.

³² Földes Ferenc tárgyalta műve 68. lap.

³³ Láng György: Az iparosifjúság joga. Szabad Nép 1949. I. 19.

sokká. Tanoncotthonok, tanoncvárosok, üdülőtáborok állanak az ipari tanulók és az ifjúmunkások rendelkezésére.

Küzdelem az írástudatlanság ellen.

Külön fejezetet szentel Földes az írástudatlanság problémájának. Az osztálytársadalom ügyesen elkendőzött szegényfoltjára világít rá. Amikor a hivatalos kormányzat és politika „kultúrfőlényről” beszélt, abban az időben 735.076 dolgozó a kultúráltság kiindulópontjához: az írástudáshoz sem érkezett el. Kimutatja, hogy az írástudatlanok 54,7⁰/₀-a szegényparaszt és 14,7⁰/₀-a munkás. Megfogalmazza alapvető tételét: „Az írástudatlanság legalapvetőbb oka a szegénység”.³⁴

Az analfabéták számának megállapítása az 1910-es népszámlálás végrehajtási utasítása alapján történt. E szerint analfabétának számítanak azok is, akik csak saját nevüket tudják leírni, de különben sem írni, sem olvasni nem tudnak.

Földes adataiból kiderült, hogy Horthy népellenes kultuskormányzata nem foglalkozott komolyan ezzel a kérdéssel. Évente mindössze 211 tanfolyam indult 4—5000 hallgatóval. Ilyen keret mellett az írástudatlanság leküzdése évtizedes munka eredménye lenne. Nyíltan ki mondja: „A magyar írástudatlan szegényparasztok és munkások sokszázerezes tömegei nem várhatnak évtizedekig, hogy a kultúráltság kiindulópontjára léphessenek, tehát olyan oktatási szervezetre van szükségük, amely éventéként nem 4—5000, hanem 40—50.000 írástudatlant tanít meg írni-olvasni”.³⁵

Az MDP programnyilatkozata célként jelöli meg az analfabétizmus gyors felszámolását. A felszabadulás óta eltelt négy év alatt 1204 tanfolyam működött 18.713 hallgatóval. A tanfolyamok száma évről-évre emelkedő tendenciát mutat. A politikai és társadalmi fejlődésnek megfelelően. A Fordulat évében e téren is gyökeres fordulat történt:

1945. évben működött	19 tanfolyam
1946—47. évben működött	83 tanfolyam
1947—48. évben működött	188 tanfolyam
1948—49. évben működött	914 tanfolyam ³⁶

Földes Ferenc kívánságát valóra váltja Pártunk vezetésével a dolgozók állama. Csupán ebben az évben több ezer analfabétatanfolyam indult meg szerte az országban.

Rádió, művészetek.

A könyv további fejezeteiben Földes Ferenc megvizsgálja a rádióengedélyesek osztálytagozódását. Megállapítja, hogy a rádiózás is a vagyonos osztályok monopóliuma. Keserűen jegyzi meg: „Minden szegényparasztnek lenne rádiója, ha nem lenne szegényparaszt”.³⁷

³⁴ Földes Ferenc: Tárgyalt mű Írástudatlanság c. fejezete. 80. lap.

³⁵ U. o. 86. lap.

³⁶ Országos Neveléstudományi Intézet Értesítője. 2. szám. 1949.

³⁷ Földes Ferenc tárgyalt művének Rádió c. fejezete. 92. lap.

A művészetek kérdését három részletes fejezetben tárgyalja. Hogyan jut el az irodalom a dolgozókhöz? — veti fel a kérdést. Megállapítja, hogy Magyarországon a szépirodalmi művek átlagosan 2500—3000 példányszámban jelennek meg. „A 2500—3000 példányszám megdöbrentő! Még a polgárság is csak nevetségesen csekély mértékben vásárol irodalmat.”³⁸ A népszerű tudományos munkák átlagos legnagyobb példányszáma 2000, a tudományos munkáké 1000! „E számok egyúttal a tudományos gondolkodás elterjedésének is mértékei.”³⁹

Ugyanakkor a ponyvák kéthetenként, vagy havonta 25—30.000 példányban, a füzetes regények hetenként 10—15—20.000 példányban jelennek meg. A könyvtárak látogatása is nevetségesen csekély. „A könyvtárakat mindössze párezer ember látogatja.” Rámutat a munkásosztály komoly érdeklődésére a tudományos művek iránt a Horthy-rendszerben. „Van kiadónk, akinek társadalmi és politikai kérdéseket tárgyaló könyveit $\frac{3}{4}$ részben munkások vásárolják.”⁴⁰

A művészetekre vonatkozó adatok még ennél is szomorúbbak és élesen rávilágítanak a feudalkapitalista rendszer tudomány- és művészetellenességére. Kimutatja, hogy míg a dolgozóosztályok alig kaptak valamit a művészetből, nem részesülnek örömeiben és szépségeiben, addig nagyon sok munkás- és dolgozó parasztszármazású művészt találunk. Felveti elemzése végén: „Elképzeltetjük, mennyit fognak adni akkor, ha nem egyes egyéneik, hanem széles rétegeik jutnak el a kultúrához.”⁴¹ A képzőművészet állapotának vizsgálatánál nyíltan kimondja: „A szegényparaszt- és munkásrétegek képzőművészeti kultúrájának kérdése már nem kulturális, hanem elsősorban társadalmi kérdés.”⁴²

Földes Ferenc művének tanulságai.

Földes Ferenc életének és munkásságának e vázlatos áttekintése korántsem ad teljes képet kiváló haladó pedagógusunkról. Minden bizonnyal vannak még fel nem kutatott cikkei a folyóiratok és újságok vaskos évfolyamaiban. Feladatunk az is, hogy összegyűjtsük és értékeljük műveiben található pedagógiai jellegű megjegyzéseit és utalásait. Hálás és lelkesítő feladat szembeállítani népi demokráciánk kultúrpolitikájának és közoktatásügyének eredményeit. Így kézzelfoghatóvá válik, mit jelentett kulturális és pedagógiai területen a Felszabadulás. Ez az összehasonlítás igazolja Lenin tanítását, hogy a kultúra és az iskola kérdését az ország gazdasági és társadalmi jellege szabja meg. Az iskola-kérdés megoldása és a nevelés széleskörű fejlesztése elválaszthatatlanul kapcsolódik a társadalom szocialista átalakításának feladataihoz.

Földes Ferenc zárószavában ezt az elvet, mint művének legfőbb tanulságát a következőképpen fogalmazza meg: „... a szegény népréte-

³⁸ Földes Ferenc tárgyalt művének Művészetek c. fejezete 94. lap.

³⁹ U. o.

⁴⁰ U. o. 95. lap.

⁴¹ U. o. 99. lap.

⁴² Földes Ferenc tárgyalt művének Képzőművészetek c. alfejezete. 99. lap.

gek kultúrkérdése kulturális síkon nem oldható meg. Tehát marad a társadalmi megoldás, melynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a szegényparaszt- és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően részesüljenek a kultúrából.⁴³

Zárószavában kifejti a kultúráról és a kulturáltságról vallott nézeteit. „A kultúra fokmérője az ember. Minél nagyobb azoknak az embereknek a száma, akik egy társadalom kultúrájában részesednek, annál nagyobb a társadalom kultúrája... Az alkotott szellemi értékek, az alkotók és a fogyasztók összessége: egy társadalom kultúrája.”⁴⁴ A kultúra helyes marxista értékelésével leleplezte a kultúrfőlényt hangoztató uralkodó osztályokat. Nevelés alatt a dolgozók nevelését értette. Amikor kultúráról beszélt, nem szűk kiváltságos rétegek kultúrájára gondolt, hanem a széles néprétegek kezébe akarta adni a művelődés jogát.

Földes Ferenc a dolgozók kulturális helyzete megváltozása érdekében társadalmi változást sürgetett és követelt. Ez megtörtént a Szovjet-unió felszabadító harcai és Pártunk küzdelmei nyomán.

Népi demokratikus államunk tervszerűen tünteti el az ellenforradalmi rendszer nyomait gazdasági és kulturális területen egyaránt. Az ötéves tervben: „Több, mint félmillió ember, elsősorban a falusi nép gyermekei jutnak szakképzettséghez, vagy magasabb műveltséghez öt esztendő alatt. Lejárt az idő, amikor a műveltség a jómódúak monopóliuma volt, s amikor kizárták a dolgozó nép gyermekeit a középiskolákból és az egyetemekről” — mondotta Rákosi Mátyás, dolgozó népünk nagy vezetője.⁴⁵

Illés Lajos

IRODALOM:

Földes Ferenc: A raszizmus ideológiai szerepei. „Korunk” XIV. évf. 4. szám, 1939.

Földes Ferenc: 1789. és a gondolkodás. „Korunk” XIV. évf. 8—9. sz.

Földes Ferenc: Rákóczi. „Népszava” 1941. XII. 25.

Földes Ferenc: A munkásgyermek helyzeté a főiskolákon. „Népszava” 1941. I. 26.

Földes Ferenc: Földmunkások a középfokú iskolákban. „Kelet Népe” VI. évf. 4. sz. 1940.

Földes Ferenc: Földmunkások a főiskolákon. „Kelet Népe” VI. évf. 7. sz.

Földes Ferenc: Munkásság és kultúra. „Kelet Népe” VI. évf. 11—12. sz.

Földes Ferenc: Mennyit költenek a magyar városok kultúrára? „Kelet Népe” VII. évf. 16. sz. 1941.

Földes Ferenc: Munkásság és szegényparasztság kulturális helyzete Magyarországon. Cserépfalvi. Kék könyvek. 1941.

⁴³ Földes Ferenc tárgyalt művének Zárószó c. fejezete. 109. lap.

⁴⁴ Földes Ferenc tárgyalt művének Zárószó c. fejezete. 106. lap.

⁴⁵ Rákosi Mátyás 1949. ápr. 19. angyalföldi beszédéből az MDP első választási nagygyűlésén.